

Celâleddin Mengübertî'nin Evlilikleri ve Siyasi Kariyerine Etkileri

Abdullah BURGU

Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya Türkiye,

aburgu@selcuk.edu.tr

(Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

Makale Bilgileri

Makale Geçmişi

Geliş: 09.09.2025

Kabul: 30.10.2025

Yayın: 31.10.2025

Anahtar Kelimeler:

Hârizmşahlar,
Hindistan,
Celâleddin Mengübertî,
Ahlat,
Evlilik.

ÖZ

Son Hârizmşah sultanı Celâleddin Mengübertî'nin yapmış olduğu evlilikler, tıpkı siyasi hayatındaki gibi çarpıcı olayları ve sonuçları beraberinde getirmiştir. Özellikle Moğollarla Indus Nehri kenarında yapılan savaş sonrasında Hindistan'a gitmek zorunda kalmış ve burada tutunabilmenin yollarını siyasi evlilikler yaparak sağlamaya çalışmıştır. Fakat onun bu tür evlilikleri siyasi kazanıma dönüşme hususunda genellikle başarısızlıkla neticelenmiştir. Hindistan'dan dönüşünde ise yine siyasi evlilik teşebbüslerine girişmiş, gerçekleştirdiği bazı menfi davranışları muasır hükümdarlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu çalışma Celâleddin Mengübertî'nin yaptığı bir dizi evliliğin ve evlilik teşebbüsünün incelenmesine dayanmaktadır. Dönemin ana kaynakları üzerinden hareketle Celâleddin Mengübertî'nin bir evlilik politikasının olup olmadığı ve bunun Hârizmşahlara olan olumlu olumsuz etkileri incelenmiştir. Dolayısıyla Hârizmşahların yıkılışına dair siyasi olayları merkeze alan mevcut genel anlatının gözden kaçırıldığı spesifik bir hususa odaklanılmıştır. Araştırmanın hazırlanmasında döneme bizzat şahitlik eden müelliflerin eserlerinden faydalanılmıştır. Nitekim Nesevî, Cüveynî, İbnü'l-Esir gibi müellifler dönemin en yakın tanıkları olarak Celâleddin Mengübertî'nin evliliklerine dair olayları aktarmışlardır. Söz konusu evliliklerin veya buna yönelik teşebbüslerin ortaya çıkarılmasında kaynak tahlili yapılarak doküman analizi metodu kullanılmış ve kronolojik bir sistem takip edilmiştir.

The Marriages of Jalal al-Din Mangburni and Their Impact on His Political Career

Article Info

Article History

Received: 09.09.2025

Accepted: 30.10.2025

Published: 31.10.2025

Keywords:

Khwarazmshahs, India,
Jalal al-Din Mangburni,
Ahlat,
Marriage.

ABSTRACT

The marriages of the last Khwarazmshah sultan, Jalal al-Din Mangburni, brought about striking events and consequences, much like his political career. Following the battle fought against the Mongols on the banks of the Indus River, he was compelled to take refuge in India, where he sought to secure his position through political marriages. However, such unions generally failed to yield the desired political gains. Upon his return from India, he once again attempted political marriages, yet some of his negative actions provoked strong reactions from contemporary rulers. This study is based on an examination of a series of marriages and marriage attempts undertaken by Jalal al-Din Mangburni. Drawing upon the main sources of the period, it investigates whether Jalal al-Din pursued a deliberate marriage policy and assesses its positive and negative effects on the Khwarazmshahs. In doing so, it focuses on a specific aspect overlooked by the prevailing narratives that primarily emphasize the political events leading to the fall of the Khwarazmshahs. In the preparation of this research, works of authors who personally witnessed the period were utilized. Notably, chroniclers such as al-Nasawi, Juvayni, and Ibn al-Athir, as close contemporaries, recorded the events concerning Jalal al-Din Mangburni's marriages. In uncovering these marriages and related attempts, document analysis was employed through source criticism, following a chronological framework.

Atıf/Citation: Burgu, Abdullah. "Celâleddin Mengübertî'nin Evlilikleri ve Siyasi Kariyerine Etkileri". *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)* Özel Sayı (Ekim 2025), 243-259. <https://doi.org/10.47702/sema.2025.59>

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Hârizm ve Horasan bölgelerinde, İslâm fetihlerinin tamamlanmasının ardından Abbâsîlere tâbi çeşitli hanedanlıklar kurulmuş, hilafetin merkeziyetçi yapısının çöküşüyle Sâ mânîler, Gazneliler, Türk Hakanlığı ve nihayetinde Büyük Selçuklular bölgede müstakil hâkimiyetlerini sağlamayı başarmışlardı. Ayrıca coğrafyadaki siyasi boşluklar zaman içerisinde Hârizm bölgesinde yerleşik ailelerden Afrigiler, Memûnîler ve Altuntaşlar örneğinde görüldüğü gibi daha yerel ve mahalli hanedanlıkların da yükselmesini beraberinde getirmişti. Amuderya yatakları boyunca uzanan Hârizm'de, Moğolların bölgeye intikalinden önce Hârizmşah unvanını taşıyan idareciler, idare alanlarında tâbiyet şartlarını taşımakla birlikte çoğunlukla coğrafyanın stratejik konumunun verdiği avantajla bağımsız veya yarı bağımsız bir siyasi politika gütmüşlerdi.¹ XII. yüzyılın ilk çeyreğinde Hârizmşah Alâeddin Muhammed'in (ö. 617/1220) reisliğindeki son Hârizmşahlar, Büyük Selçukluların yıkılışının akabinde enerjik yapıları ve siyasi boşluğun sağladığı kolaylıkla Türkistan'dan Irak'a uzanan; Hindistan, Sicistan, Kirman ve Horasan'ın büyük bir kısmını içine alan büyük bir devletin sultanları olmuşlardı.² Özellikle bu makalenin konusunu oluşturan Celâleddin Mengübertî (ö. 629/1231), Gûr, Herat, Garcistan ve Sicistan bölgelerinin meliki olmuş, genç yaşlarından itibaren ülkesini yönetecek idari tecrübeyi kazanmıştı.³ Fakat Moğol saldırılarıyla birlikte⁴ isyanlar, iktidar kavgaları, mali problemler neticesinde iç bölünmeye giden bir süreç başlamıştı.⁵ Tüm olumsuzluklar içerisinde tutunmaya çalışan Celâleddin Mengübertî, kısa hayatının değişik evrelerinde gerçekleştirdiği evliliklerle yeni krizlerin yaşanmasında etkili rol oynamıştır.

Diğer yandan Hârizm ve Horasan'da kurulan devletlerin ve hanedanların çoğunlukla siyasi evlilikler ve ittifak arayışlarının neticesinde varlıklarını devam ettirdiklerine dair örnekler bulunmaktadır. Bu bağlamda Hârizmşahların evlilikleri de genellikle hanedan evliliklerinin siyasi ittifak amaçlarıyla örtüşmekteydi.⁶ Celâleddin Mengübertî'nin evlilikleri içerisinde aşağıda görüleceği gibi bazı farklılıklar dikkat çekmekteyse de onun siyasi evlilikleri politika haline getirip, avantajlarından faydalanma gibi istikrarlı bir tercihi olduğu anlaşılmaktadır. Fakat siyasi evliliklerin tam anlamıyla Hârizmşahlara diplomatik ilişkiler açısından beklenen düzeyde bir sonuç vermediği bu çalışmanın temel argümanları arasında yer almaktadır.

Hârizmşahlar üzerine yapılan çalışmalar ve modern literatür, bu devletin siyasi hayatına ve devlet teşkilatına yoğunlaşmış, temel problemleri içeren olgular son derece mahdud kalmıştır. Halbuki aşağıda da görüleceği üzere Hârizmşahları yıkıma götüren olaylar silsilesinin bir başka nedeni

¹ Ebû Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî, *el-Âsârü'l-bâkiye mine'l-kurûni'l-hâliye* (Kâhire: Mektebetü's-Sekâfetu'd-Dîniyye, 2008), 174; A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018), 85; İbrahim Kafesoğlu, *Harezmşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984), 33; Aykut Özbayraktar, "Erken İslamî Dönemde (93-205/712-821) Hârezm'de Yerel Yönetim", *Harezmşahlar (Harezmşahlar ve Etrafındaki Dünya)*, ed. Oktay Bozan vd. (Bursa: Ekin Yayınları, 2024), 24-26; Abdul Metin Çelikkalek, *Çingiz'in Moğolları Büyük Moğol Ulusu'nun Teşekkülü* (İstanbul: Selenge Yayınları, 2025), 248.

² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, çev. Komisyon (İstanbul: Bahar Yayınları, 2008), 10/223; Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, çev. Ahsen Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2014), 350.

³ Aydın Taneri, "Celâleddin Hârizmşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/248.

⁴ Çetin Kaya, *Çağatay Hanlığı – Büyük Moğol Kağanlığı Arasındaki Siyasi İlişkiler (Başlangıçtan 1320 Yılına Kadar)* (İstanbul: Post Yayınları, 2023), 73-96.

⁵ Abdullah Burgu, "Celâleddin Mengübertî Zamanında Hârizmşahların İdari ve Mali Gerileyişi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 61 (2024), 69-85.

⁶ Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-yi Türk Türk'ün Soyağacı (Metin-Çeviri-Tıpkıbasım)*, haz. Zühal Ölmez (Ankara: Bilgesu Yayınları, 2021), 58-59; Şirin Beyani, *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, çev. Mustafa Uyar (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015), 13-14; Kafesoğlu, *Harezmşahlar*, 182, 187; Ergin Ayan, "Harezmşahlar Hânedânının Evlilikleri", *Karadeniz* 32, (2016), 15.

Celâleddin Mengübertî'nin birtakım evlilik teşebbüsleriydi. Dolayısıyla bu çalışma Hârizmşahların yıkılışının genel kabullerin aksine farklı bir sebebine işaret etmektedir. Ayrıca en başta vurgulamak gerekir ki Celâleddin Mengübertî'nin İndus Nehri kıyısında Moğollarla yapılan savaşta haremının öldürülmesini emretmesi ve bilgi eksikliğinden dolayı bu hanımlarının çalışma dışında tutulmasını zorunlu hale getirmiştir. Sadece, Cüveynî tarafından verilen bir bilgi doğrultusunda ölen hanımlarından birinin Han Melik'in kızı olma ihtimali yüksek görünmektedir.⁷

1. Han Melik'in Kızları ile Evliliği

Celâleddin Mengübertî, 9 Şevval 618/26 Kasım 1221'de Moğol İmparatoru Cengiz Han'a (ö. 624/1227) yenildikten sonra hazin bir karar almak zorunda kalmış; İndus Nehri kıyılarında oğlunun annesi ve diğer hanımlarının, Moğolların eline düşmesini engellemek amacıyla nehre atılıp, öldürülmelerini emretmişti.⁸ İşte bu hanımlarından birinin Han Melik'in kızı olduğuna dair kuvvetli bir ihtimali Cüveynî'nin verdiği bir kayıt ortaya çıkarmaktadır. Buna göre, Muharrem 618/Şubat 1221'de Gazne'ye gelen Celâleddin Mengübertî, Han Melik'in kızıyla evlenerek, kış aylarını Gazne'de geçirmişti. Şehirde ikamet ettiği esnada, Seyfeddin Ağrak ve Gur emirleri çok sayıda askerleriyle onun hizmetine girmişlerdi.⁹ Böylece Celâleddin Mengübertî, söz konusu evlilik dolayısıyla Han Melik ve Seyfeddin Ağrak'ın yanı sıra Gur emirlerinin askerlerinden müteşekkil kalabalık bir ordu toparlamayı başarmıştır. Fakat aşağıda görüleceği üzere emirler arasında yaşanan ihtilaf nedeniyle istenilen başarıya ulaşamamış ve Hindistan'a gittikten sonra aynı aileden bir hanımla yeni bir evlilik daha yapmıştır.

Cengiz Han karşısında tutunamayacağını anlayan Celâleddin Mengübertî, eski gücünü yitirmiş vaziyette Hindistan içlerine girmiş ve Hint racalarının saldırılarıyla beklenmedik şekilde zor duruma düşmüştü. Özellikle Rana Şatra kumandasındaki Hintli piyadelerin saldırıları ona yerel bir güçle ittifak kurmanın ne kadar elzem olduğunu hatırlatmıştı. Ordusu dağılan, ailesini ve sevdiklerini yitiren Celâleddin Mengübertî burada bir aile kurup yeniden toparlanabilme girişimlerinde bulunmuştur. Bu sebeple İndus hâkimi Kabâce ile diplomatik temasa geçmiştir.¹⁰ Bir izdivaç amacıyla gerçekleştiği anlaşılan söz konusu temas, başarıya ulaşmış ve Celâleddin Mengübertî'nin Hindistan'daki içerisinde ilginç ayrıntıları barındıran ilk evliliği olarak kayıtlara geçmiştir.

Cengiz Han ile yaptığı savaşın ertesi gününde Hindistan içlerine ulaşan Celâleddin Mengübertî, burada yaklaşık üç yıl boyunca kalmıştı. Bu süre içerisinde, Kanglı Türklerinden Herât emiri Han Melik/Eminü'l-Mülk, Hârizm emirleri arasındaki siyasi rekabetten dolayı Celâleddin Mengübertî ile İndus Nehri yenilgisinden hemen önce anlaşmazlık yaşamış, kendisi savaşta şehit düşmüş, alıkonulan oğlu ve kızı ise Celâleddin Mengübertî'nin esirleriyken İndus Nehri yakınlarındaki savaşın getirdiği kargaşa ortamından istifadeyle esaretten kurtularak Hindistan'a gitmişlerdi. Celâleddin Mengübertî de Hindistan'a girdiğinde esirlerinin Mültan Sultanı Kabâce'ye ait Avcahi şehrinde bulunduğunu öğrenmişti. Derhal Han Melik'in kızına ve Kabâce'ye elçi göndererek, bütün ailesinin ve hanedanının mahvolduğunu ancak bu hanımın kendisine denk olabileceğini söylemiş,

⁷ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 344.

⁸ Muhammed b. Ahmed Nesevî, *Celâleddin Hârizmşah Biyografisi*, çev. Necip Asım, haz. Mustafa Demirci (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 92; Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), 2/515-516; *Moğolların Gizli Tarihçesi (Moğolların Kırmızı Kitabı)*, çev. Mehmet Levent Kaya (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2011), 228; Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-yi Türk*, 293-294. Ayrıca bk. Aydın Taneri, *Harezşahlar* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 48; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, çev. Hakkı Dursun Yıldız (İstanbul: Kronik Yayınları, 2019), 454; Jean Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2001), 200; Taneri, "Celâleddin Hârizmşah", 7/248.

⁹ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 344.

¹⁰ Nesevî, *Celâleddin Hârizmşah*, 94-95; Taneri, "Celâleddin Hârizmşah", 7/248.

hanımın kendisine gönderilmesini istemiştir. Talep, Kabâce tarafından memnuniyetle karşılanmış, muhtemelen Celâleddin Mengübertî ile barış münasebeti açısından bir fırsat olarak görülmüştür. Çünkü, İndus vilayetinin hâkimi olan Kabâce, daha önce Celâleddin Mengübertî'nin üzerine Özbek Tay'ı göndermiş ve sultanın askerlerini bir gece baskısıyla bozguna uğratmıştı. Aralarındaki çatışmaların aleyhine döndüğünü anlayan Kâbâce, Hârizm birliklerinin saldırılarından korkarak nehir yoluyla kaçarak kurtulabilmiş ve soluğu Mültan'da almıştı.¹¹

Kabâce, Celâleddin Mengübertî tarafından gönderilen haberle yeni bir fırsat elde etmiş ve tekrar aralarının bozulmasından endişelendiğinden dolayı sultanın müstakbel eşine layık bir çeyiz düzmüş, Celâleddin Mengübertî'ye fil ve çeşitli eşyalardan müteşekkil hediye hazırlatarak bir heyetle teslim edilmesini sağlamıştır. Böylece Han Melik'in kızıyla evliliğin neticesinde iki taraf arasında barış yapılmıştır.¹² Bu evlilik dolayısıyla Celâleddin Mengübertî Hindistan'da barış ve motivasyon sağlayacak siyasi bir kazanım elde etmiştir.

Celâleddin Mengübertî'nin kayınpederi olan Han Melik, Cengiz Han'ın birlikleriyle Kabil yakınlarındaki Parvan mevkiinde yapılan savaşın akabinde emirlerden Seyfeddin Ağrak ile ganimet paylaşımı yüzünden tartışmıştı. Aralarında çıkan kavgada Seyfeddin Ağrak'ın kardeşi öldürülmüş; Han Melik ise 30 bin askeriyle Celâleddin Mengübertî'yi savaş meydanında terk etmişti.¹³ Onun ordu ve savaş düzenini bozan bu davranışı, Moğollarla savaşan Hârizm ordusuna pahalıya mâl olmuştu. Dahası Cengiz Han, Hârizm ordusunun zayıfladığını anlayınca ricattan vazgeçerek Celâleddin Mengübertî'nin üzerine bir kez daha yürümüş, savaşın seyri değişmiş ve İndus Nehri civarındaki savaşta sultan Moğol ordusu karşısında tutunamayıp Hindistan'a gitmek zorunda kalmıştı. Söz konusu evlilik, tüm bu olanların bir telafisi olarak gerçekleşmiştir. Fakat Han Melik'in savaş alanından ayrılması, Hârizmşahların Moğollar karşısında yenilmelerini kaçınılmaz kılmıştır. Dolayısıyla Deşt-i Kıpçak'ın ve Kafkasların da Tatar istilalarına maruz kalmasının önü, geniş bir bölgede siyasi boşluk doğuran bu yenilgiyle açılmıştır.¹⁴

Her ne kadar Kabâce'nin de yardımıyla gerçekleşen izdivaç bölgedeki itibarını artırsa da kısa bir müddet sonra Şemseddin İltutmış, Kabâce ve bazı yerel Hint idarecilerinin ittifakıyla karşı karşıya gelen Celâleddin Mengübertî, 621/1224 yılı başlarında Hindistan'dan ayrılmak zorunda kalmıştır.¹⁵ Bölgedeki Müslüman emirler ve Hintli racaların böyle bir olumsuz tavır takınması Celâleddin Mengübertî'nin kendi iktidarlarını tehdit etmesiyle açıklanabilir. Ayrıca Moğolların Celâleddin Mengübertî'nin peşinden gelmeleri muhtemelen bölge hâkimlerini bir endişeye sevk etmiştir.

2. Raca Kokar Sankin'in Kızıyla Evlilik Teşebbüsü

Moğollara karşı direncini yitiren Celâleddin Mengübertî, toparlanabilmek amacıyla bu defa Hindistan asilzadeleriyle akrabalık kurmak için harekete geçmiştir. Bölgede güçlü bir etkisi olduğu anlaşılan Raca Kokar Sankin'e bir elçi göndererek kızına talip olduğunu iletmiştir. Hârizmşah sultanının teklifi Raca Kokar Sankin tarafından olumlu karşılanmış ve akrabalık bağlarını güçlendirme adına oğlunun komutasındaki bir orduyu Celâleddin Mengübertî'nin hizmetine göndermiştir. Raca Kokar Sankin'in olumlu davranışı Celâleddin Mengübertî'de muhtemelen büyük bir sevinç

¹¹ Nesevî, *Celâleddin Hârizmşah*, 95; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 10/248; Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 352; Ayan, "Harezmşâhlar Hânedânının Evlilikleri", 31.

¹² Nesevî, *Celâleddin Hârizmşah*, 94-95; Barthold, *Türkistan*, 450.

¹³ Cemâlüddîn Muhammed b. Sâlim b. Nasrillâh b. Sâlim İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb fi aḥbâri Benî Eyyûb*, thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl-Haseneyn Muhammed Rebî (Kâhire: Dârü'l-Kütüb ve'l-vesâikü'l-kavmiyye, 1987), 4/62; Taneri, "Celâleddin Hârizmşah", 7/248; Çetin Kaya, "Harezmşahlar Tarihinde Han Melik'in Yeri ve Önemi", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 6/11 (2024), 67-76.

¹⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 10/248; Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 351; Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-yi Türk*, 293; Barthold, *Türkistan*, 451; Yavuz Delibalta, "İndus Nehri Muharebesi (24 Kasım 1221)", *Harezm'den Meyyafarikine Celaleddin Menguberdi*, ed. Oktay Bozan vd (Bursa: Ekin Yayınları, 2024), 22.

¹⁵ Taneri, "Celâleddin Hârizmşah", 7/249.

uyandırmış ve ona zor günlerinde gönderdiği yardımın karşılığını ödüllendirmek adına oğluna Kutlug Han unvanını vermiştir.¹⁶ Fakat Celâleddin Mengübertî'nin, daha Hindistan'a geçer geçmez Hint prensesiyle yaptığı evliliğin mahiyeti ve detayları bilinmemektedir. Eğer evliliğin gerçekleştiği düşünülür ise bölgenin yerel idarecileriyle kurduğu sıhrî bağ sayesinde Celâleddin Mengübertî'nin yaklaşık üç yıl boyunca tutunmaya çalıştığı Hindistan'da siyasi bir kazanım sağladığı ihtimal dahilindedir. Hindistan'a menfi şartlar altında ulaştığı, ordusunun dağıldığı, nerdeyse tüm ailesini kaybettiği, hatta yukarıda belirtildiği üzere en güvendiği kumandanları arasında ihtilafın yaşanıp, cinayetlerin işlendiği bir dönemde toparlanmada güçlük çektiği bilinen bir gerçektir. Böylece Raca Kokar Sankin'in yardımları sayesinde ordusunu Hindistan'da yeniden toparlayabilmiştir.

3. Şemseddin İltutmış'ın Kızıyla Evliliği

Celâleddin Mengübertî'ye barış teklifleri gönderip; ilişkileri geliştirme veya bozulan münasebetleri yeniden düzeltme maksadıyla sıhrî akrabalık kurmak isteyen devlet adamları da olmuştur. Bunlardan en dikkat çeken sultan Hindistan'dayken yaşanmıştır. Delhi Hükümdarı Şemseddin İltutmış (ö. 633/1236), 621/1224 yılında barış görüşmeleri yapmak için gönderdiği elçiler vasıtasıyla *“arkanızda ne kadar din düşmanı olduğunuzu bilmez değilsiniz. Siz bugün İslam'ın sultan ve sabık hükümdarlarının oğlusunuz. Size karşı hareket bana yakışmaz. Size karşı ancak kendimi müdafaa için silaha müracaat edebilirim. Eğer isterseniz kızımı vereyim. O zaman aramızda her şey düzelir.”*¹⁷ şeklinde bir öneride bulunmuştur. Şemseddin İltutmış'ın söylediklerinden de anlaşıldığı gibi söz konusu teklifte, Celâleddin Mengübertî'yi Delhi'den uzak tutmak isteyen diplomatik bir oyalama söz konusuydu. Bu teklifin gerçekleşmesine rağmen sulh ve ittifakın başarısızlıkla sonuçlandığı ve iki taraf arasında ciddi savaşların yapıldığı bilinmektedir. Oyalama taktiği işe yaramış ve nihayetinde Hindistan racaları ve idarecileri Celâleddin Mengübertî'ye karşı güçlü bir ittifak kurarak 621/1224 yılında onun bölgeden ayrılmasını sağlamışlardır.¹⁸

Olayın diğer cihetinde yer alan Celâleddin Mengübertî, Hindistan'da bulunduğu esnada yeniden toparlanabilmenin yolunu Delhi sultanıyla kuracağı bir bağda aramıştı. Bu yüzden Delhi Sultanı Şemseddin İltutmış'ın yanına giderek ittifak arayışına girmişti. Kendisine yapılan önerinin akabindeki ziyareti esnasında Delhi prensesiyle evlenmiş ve bir müddet sonra hanımıyla araları açıldığından dolayı 621/1224 yılında ülkesine dönmek zorunda kalmıştır. Ayrıca Celâleddin Mengübertî'nin kayınpederine yönelik başarısız suikast teşebbüsü buradan ayrılmasının diğer bir sebebini oluşturmuştur.¹⁹ Karısıyla arasının bozulma sebebi de muhtemelen bu davranışdır.

Celâleddin Mengübertî'nin Delhi prensesiyle evliliği, her şeye rağmen bölgedeki itibarını sağlamlaştırmış, askerî gücünü pekiştirmişti. Nitekim Delhi Türk Sultanlığı dönemin en güçlü bölgesel devletlerinden biriydi. Devletin kurucusu Şemseddin İltutmış, Abbâsî Hilafeti tarafından Hindistan hâkimi olarak tanınmıştı.²⁰ Her ne kadar Celâleddin Mengübertî'nin evliliği sağlıklı gitmese de Hindistan'da toparlanıp yeniden istikrarlı bir güç elde etmesini sağlamıştır. Dolayısıyla Celâleddin Mengübertî, Hindistan'dan döndüğünde mutlak bir zafer arzusuyla harekete geçmiş, Horasan ve Fars'ta resmen hükümdar olarak tanınmıştı. Hemen akabinde İsfahan şehrini ele geçirerek yeni fetihlerin planlarını yapmaya koyulmuştu. Netice itibarıyla Celâleddin Mengübertî'nin Hindistan'da

¹⁶ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 351.

¹⁷ Nesevî, *Celâleddin Hârizmşâh*, 97.

¹⁸ Ebû Bekr b. Abdillâh b. Aybek ed-Devâdârî, *Kenzü'd-dürrer ve câmi'u'l-gurer*, thk. Saîd Abdülfettâh Aşûr, Freiburg-Kâhire: Îsâ el-Bâbî el-Halebî, 1972), 7/260; Taneri, Ayan, “Harezmsâhlar Hânedânının Evlilikleri”, 32.

¹⁹ Bertold Spuler, *İran Moğolları Siyaset İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*, çev. Cemal Köprülü (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 39-40; René Grousset, *Stepler İmparatorluğu Attilâ, Cengiz Han, Timur*, çev. Halil İnalçık (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022), 251, 269; Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, 255.

²⁰ Naimur Rahman Farooqi, “Delhi Sultanlığı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/130.

kaldığı süre içerisinde gerçekleştirdiği evlilikleri ve evlilik teşebbüsleri yeniden toparlanabilme imkânlarına kavuşmasında etkili olmuştur.

4. Barak Hâcib'in Kızıyla Evliliği

Celâleddin Mengübertî'nin Hindistan'dan döndüğünü öğrenen Kutluğhanlılar Hanedanı'nın kurucusu Kirman Hâkimi Barak Hâcib²¹, sultanı karşılamak için hazırlıklara başlamış, çok sayıda kıymetli hediyelerle bir elçi göndermiş ve kızını onunla evlendirmeyi teklif etmiştir. 621/1224 yılında Gevâşir/Cuvaşir şehrine gelen sultan, teklifi uygun bularak kızı nikahlamış ve kaleye yerleşerek zifafa girmiştir. Evlilik yoluyla ittifak kurup, Celâleddin Mengübertî'nin nezdinde Kirman hâkimliğini sağlamlaştırmak isteyen Barak Hâcib, Moğolların galibiyetler kazanmasının etkisiyle bu işten muhtemelen pişmanlık duymuş ve sultanın görüşme taleplerine sıklıkla hastalığını bahane göstererek olumsuz cevaplar vermiştir. Hatta elçiler vasıtasıyla şehrin onun ve askerlerinin yaşamasına uygun olmadığını belirterek bir an önce Irak'a gitmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Celâleddin Mengübertî'nin askerleri ve maiyeti şehirden çıkarılmış ve şehir kapıları tekrar dönmelerini önlemek amacıyla kapatılmıştır. Irak taraflarına doğru yola çıkan Celâleddin Mengübertî ve askerleri ise Şîraz şehrine ulaşmışlardır. Barak Hâcib'in söz konusu davranışı muhtemelen Celâleddin Mengübertî'nin idaresinde bir gelecek görmemesiydi. Nitekim yeni ittifak arayışlarına girmiş ve bir müddet sonra bir başka kızı olan Sevinç Terken'i Çağatay Han ile evlendirmiştir. Bununla da yetinmeyerek Celâleddin Mengübertî ile kardeşi Gıyaseddin Pirşâh arasındaki taht kavgasına kayıtsız kalmamış, Kirman'a davet ettiği Gıyaseddin Pirşâh'ın annesiyle evlenmiş²² ve böylece siyasi dengelerin değişmesine neden olmuştur. Nitekim bu evlilik cinayet komplosu ile sonuçlanmış ve Barak Hâcib, Gıyaseddin Pirşâh ile annesini öldürmüştür. 622/1225'ten sonra Gürcü seferine çıkan ve galip olan Celâleddin Mengübertî, buradan Kirman'a geçmiş ve Barak Hâcib'i cezalandırmayı düşünmüştür. Fakat Barak Hâcib, yaptığı hatadan dolayı özür dileyerek, yalvarmış ve kendisini affettirmiştir. Buna rağmen Fars Hâkimi Atabeg Sa'd b. Zengî, Kirman'a gelerek Barak Hâcib'in üzerine yürümüştür.²³ Celâleddin Mengübertî'nin siyasi manevralarından dolayı kızgınlık duyduğu birini affetmesi şüphesiz onun kızıyla yaptığı evliliğe gösterdiği hürmetle ilgili görünmektedir.

5. Atabeg Sa'd b. Zengî'nin Kızlarıyla Evlenmesi

Fars ve Kirman memleketlerinde hâkimiyet kuran Salgurlularla, Hârizmşahların ilişkileri Alâeddin Muhammed zamanına kadar geriye gitmekteydi. Evlilik münasebetleri daha evvel kurulmuş, Atabeg Sa'd b. Zengî ile Alâeddin Muhammed arasında bir anlaşma imzalanmıştı. Hatta sultanın annesi Terken Hatun'un ailesinden bir hanım ile Atabeg Sa'd b. Zengî evlendirilmişti. Bu anlaşma esnasında atabegin kızı Melike Hatun, Celâleddin Mengübertî için istenmiş ve talep olumlu karşılanmıştı.²⁴ Fakat aşağıda görüleceği üzere evlilik, Celâleddin Mengübertî'nin Hindistan'dan dönmesinden sonra birtakım siyasi gelişmelerin neticesinde gerçekleşebilmiştir.

Kirman bölgesinde Barak Hâcib'in yanında kalmanın mümkün olmadığını anlayan Celâleddin Mengübertî, Şîraz'a doğru hareket ettiğinde yeni siyasi kazanımlar elde etmek amacıyla bir kez

²¹ Ahmet Taşağıl, "Kutluğhanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26/492.

²² Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 353-354, 398-399; Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî, *Târih-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 398; Ayan, "Harezmsâhlar Hânedânının Evlilikleri", 30-31.

²³ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 364; Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 398, 399; Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, çev. Erkan Göksu (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015), Muhammed b. Ali b. Muhammed-i Şebânkâreî, *Mecma'ul-Ensâb*, çev. Fahri Unan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021), 160-161; Taneri, *Harezmsâhlar*, 59.

²⁴ Şebânkâreî, *Mecma'ul-Ensâb*, 150; Erdoğan Merçil, *Fars Atabegleri Salgurlular* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1975), 77-78.

daha evlilik yapmıştır. Bu hususta önüne gelen fırsatı kaçırmamaya çalışarak hâkimiyetini kabul ettirdiği Salgurluların Fars Atabegi Sa'd b. Zengî'nin kızıyla 621/1224 yılında yaptığı evlilik dikkat çekicidir. Celâleddin Mengübertî, bozulan siyasi ilişkilerin yeniden düzeltilebilmesi amacıyla Fars atabeginin kızı Melike Hatun'a talip olmuştur.²⁵ Olayın gerçekleşmesinin arka planında Celâleddin Mengübertî'nin kardeşi Gıyaseddin Pirşah ile Atabeg Sa'd b. Zengî arasında geçen tatsız hadiseler yatmaktadır. Gıyaseddin Pirşah tarafından adeta aşağılanan Atabeg Sa'd Zengî'nin gönlünü almak isteyen Celâleddin Mengübertî, veziri Şerefü'l-Mülk'ü onun yanına göndererek kızını kendisiyle nikahlaması talebinde bulunmuştur. Bu teklif, Atabeg Sa'd b. Zengî tarafından memnuniyetle kabul edilmiş ve sultanla kurulacak sıhrî bağdan mutluluk duyulmuştur. İzdivacın gerçekleşmesinden sonra Atabeg Sa'd b. Zengî'nin daha önce babası tarafından isyan sebebiyle hapsedilen oğlu Ebû Bekir b. Sa'd'ın serbest bırakılmasını isteyen Celâleddin Mengübertî de evlilikten memnun olarak İsfahan'a doğru harekete geçmiştir.²⁶ Cüveynî (ö. 681/1283) söz konusu evliliği, teklifin Celâleddin Mengübertî'den geldiği kısmına değinmeyerek şu şekilde belirtmiştir:

*Sultan, Şiraz hududundaki Pasa bölgesine varınca Atabeg Sa'd, böyle bir misafire yakışır özel giysiler, renkli kumaşlar, parayla dolu keseler, çok sayıda rahvan at, katır ve deve, silah yapım aletleri, mutfak gereçleri, her işten anlayan Türk ve Habeş köleler hediye ettikten sonra onunla dostluk bağlarını güçlendirmek isteyerek iffet kalesinde ve hanedan sedefinde bulunan çok iyi yetiştirilmiş inciye Sultan'a verdi. Bu evlilik iki tarafı birbirine güçlü bağlarla bağlanıp dostluk ve barışın temellerini oluşturdu. Sultan orada kısa bir süre kalarak İsfahan'a gitti.*²⁷

Yaklaşık üç yıl evli kalan bu hanımın, 1227 yılında Gence valisi Orhan'ın İsmâîlî suikastçılar tarafından katledildiği gün vefat ettiği bilinmektedir. Celâleddin Mengübertî, Atabeg Sa'd b. Zengî'nin kızı olan eşini kaybettikten sonra bu hanımın kız kardeşi Melike Terken ile 625/1228 senesinde evlenerek, aynı aileden ikinci bir evlilik yapmıştır. Nikahlarının İsfahan'da kıyıldığı Nesevî (ö. 647/1249-50) tarafından kaydedilmiştir.²⁸ Diğer yandan Celâleddin Mengübertî, Atabeg Sa'd b. Zengî'ye kardeşi Gıyaseddin Pirşah'tan aldığı Irâk-Acem'in kontrolünü vermiştir. Böylece kardeşi ve Atabeg Sa'd b. Zengî'yi bu evlilikler vasıtasıyla itaati altına almayı başarmıştır. Kendisi de yapılan bir törenle tüm ülkede hâkimiyetini kabul ettirerek resmen Hârizmşahların sultanı olmuştur.²⁹

Atabeg Sa'd b. Zengî'nin kızlarıyla yapılan izdivaç, sonuçları, etkileri ve duygusal yönü açısından Celâleddin Mengübertî'nin en önemli evlilikleri arasında yer almaktadır. İlk eşinin vefatından sonra evlendiği ikinci hanımla evliliğinin uzun sürdüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Celâleddin Mengübertî'nin Yassıçimen Savaşı'nda yenilip, ordusunu kaybetmesinden sonra ölümüne giden süreçte bu hanımının beraberinde olduğu bilinmektedir. Çünkü Celâleddin Mengübertî Diyarbakır önlerinde Moğol baskınlarından kurutulmaya çalışırken Emîr-i Şikâr Tört Apa ve beraberinde başka bir emiri hanımına yardıma göndererek kurtulmasını sağlamıştı. Ayrıca sultan öldüğünde Melik Eşref'e vefatı bildirilmiş, Melik Eşref, Fars atabeglerinin soyundan gelen Melike Terken Hatun'un Şam'a getirilmesine yardımcı olmuştu. Burada, dul kalan hatuna gerekli ihtiram gösterilerek, Ebû Bekir b. Sa'd'ın kız kardeşini almak için gelen adamlarıyla tekrar Şiraz'a, ailesinin yanına gönderilmiştir.³⁰

Celâleddin Mengübertî'nin bu hanımdan olan kızı, Yassıçimen Savaşı'nın hemen öncesinde Hârizmşah elçisi Kâdı Mücîrüddin Ömer b. Sa'd el-Harezmî aracılığıyla Recep 623/Temmuz 1226 yılında Kayseri'de yapılan anlaşmada, o zaman daha yaşı küçük olan melik II. Gıyaseddin Keyhüsrev

²⁵ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 399; Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, 143.

²⁶ Nesevî, *Celâleddin Hârizmşah*, 101; Devâdârî, *Kenzü'd-dürrer*, 7/261; Merçil, *Fars Atabegleri*, 80-81.

²⁷ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 354.

²⁸ Nesevî, *Celâleddin Hârizmşah*, 161; Merçil, *Fars Atabegleri*, 83.

²⁹ İbn Vâsil, *Müferricü'l-kürûb*, 4/143-144; Taneri, "Celâleddin Hârizmşah", 7/249.

³⁰ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, 144; Merçil, *Fars Atabegleri*, 91.

(ö. 643/1246) ile muhtemelen ileri bir zamanda evlenmeleri şartıyla nişanlanması kararlaştırılmıştı.³¹ Fakat bozulan diplomatik münasebet ve iki devlet arasındaki kaçınılmaz savaş evliliğin gerçekleşmesine mâni olmuştur. Ahlat önlerine giden Selçuklu elçileri Kemâleddin Kâmyâr ile Şemseddin Altun-aba anlaşma isteğiyle birlikte izdivaç teklifini de tekrarlamışlar fakat ilişkilerin gerilmesinden dolayı reddedilmişlerdir.³² Böylece Türkiye Selçukluları ve Hârizmşahlar arasında kurulma ihtimali doğan akrabalık gerçekleşmemiş, krize dönüşüp bozulan ilişkileri yumuşatacak bir teşebbüsten vazgeçilmiştir.

6. Tuğrul b. Arslan'ın Kızıyla evliliği

Celâleddin Mengübertî'nin sonuçları ve sebep olduğu vakalar açısından en önemli evliliği hiç şüphesiz Selçuklu hanedan ailesinden bir melikeyle yaptığı evliliğidir.³³ Olayın gelişim aşamalarına bakıldığında, evliliğin Irak Selçukluları hanedanına mensup bu melikenin kendi teşebbüsü olduğu veya dönemin tarihçileri tarafından öyle gösterilmek istendiği görülmektedir. Sultanın kâtibi Nesevî evliliğin detaylarını kaçırmadan kaydetmiştir. Buna göre, Celâleddin Mengübertî, Tebriz'deyken Melike Mihr-i Cihan tarafından gönderilen hanımlar, melikenin kendisiyle evlenmek istediğini ve kocası İldeniz oğullarından Azerbaycan Hâkimi Atabeg Özbek b. Pehlivan'dan boş düştüğünü, nikah akdinin bozulduğunun şahitlerle ispatının mümkün olduğunu söylemişlerdir. Celâleddin Mengübertî ise evlilik teklifi ve ısrarı karşısında tedbiri bırakmayarak şer'i ispatının yapılması kaydıyla teklifi kabul edeceğini bildirmiştir. Errekân kâdısı ile müellifin ismini vermediği bir kişinin şahitliğiyle Atabeg Özbek b. Pehlivan'ın karısını şartla boşadığını söylemişlerdir. Çünkü Özbek b. Pehlivan, kölesini öldürmeyeceğine dair talak vermiş fakat kölesini öldürmüştü. Döneminin meşhur fakihlerinden Tebriz Kâdısı İzzeddin Kazvinî ise son hükmü vererek, nikahın bozulduğunu belirtmiş ve böylece Celâleddin Mengübertî ile Selçuklu melikesi evlenmiştir. Melike Mihr-i Cihan Hatun bu evliliğin kâdılar tarafından onaylanmasından sonra halka para dağıtmış ve nikah akdinden sonra Celâleddin Mengübertî, Hoy'a giderek karısıyla zifafa girmiştir. Karısına hediye olarak ise Hoy, Selmas ve Vrupya'yı mukataa yani ikta vermiştir. Ayrıca Celâleddin Mengübertî, şahitlik yapıp boşanmanın gerçekleşmesini sağlayanlara hil'at giydirmiştir.³⁴

Sultan ile melikenin evliliğini gelenek ve göreneklere ters bulup şiddetli bir şekilde eleştiren Cüveynî'ye göre, Melike Mah-ı Cihan Hatun, gizli adamlar vasıtasıyla sultana evlilik teklif ederek, ondan hoşlandığını, çeyizini alıp Nahcivan'da evlenmek istediğini bir mektupla belirtmiştir. Bunun

³¹ İbn Bibi el-Hüseyn b. Muhammed b. Ali el-Ca'feri er-Rugadi, *el-Evâmîrü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020), 372. Ayrıca bk. Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), 55; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye* (İstanbul: Ötügen Yayınları, 2016), 384-385; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 86; Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2024), 2/82; Taneri, *Harezmşahlar*, 76; Mustafa Demirci, "Yassıçemen Savaşına Giden Süreçte Alâeddin Keykubad ile Celâleddin Harzemşah Arasındaki Diplomatik Münasebetler, Elçiler ve Mektuplar", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 7 (2022), 21; Abdullah Burgu, "Bilim ve Siyaset Arasında Celâleddin Hârizmşah'ın Kâdıları", *Harezmşahlar (Devleti Din-Dil-Kültür)*, ed. Oktay Bozan vd. (Bursa: Ekin Yayınları, 2024), 322-323.

³² Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 2/82-83; Mahmut Demir, *II. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi (1237-1246)* (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygurliklari Araştırma Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 28-29.

³³ Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk ve nşr. Şuayb el-Arnaûd (Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1985), 22/327.

³⁴ Nesevî, *Celâleddin Hârizmşah*, 117; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, 4/155; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 10/288-289; Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 356; Taneri, *Harezmşahlar*, 60. Ayrıca bk. Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 2/66-67; Cihat Aydoğmuşoğlu, *Tarihte Tebriz* (Ankara: Berikan Yayınları, 2011), 58-59; Meryem Gürbüz, *Hârizmşahlar Devlet-Ekonomi-Kültür* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2014), 91, 127; Burgu, "Bilim ve Siyaset Arasında Celâleddin Hârizmşah'ın Kâdıları", 318,

üzerine Celâleddin Mengübertî, Selçuklu melikesine aynı elçiyle bir nişan yüzüğü yollamış ve 622/1225 senesinde Nahcivan'da evlilik gerçekleşmiştir.³⁵ Celâleddin Mengübertî'nin sadık kâtibi Nesevî'ye göre ise Özbek b. Pehlivan, neredeyse tüm Azerbaycan'a hâkim olmasından sonra kendini içkiye verip, ülke yönetimiyle ilgilenmez hale gelmişti. Hatta Melike Mah-ı Cihan Hatun, ilgisizlikten dolayı Celâleddin Mengübertî ile evlilikten başka çıkar yol bulamamıştı.³⁶ Elbette Nesevî'nin sultana yakınlığı ve sadakati dikkate alındığında mübalağa ile olayları manipüle etmeye çalışma ihtimalini unutmamak gerekmektedir.

Evliliğin gerçekleştiği esnada Gence'de bulunan Atabeg Özbek b. Pehlivan ise başına gelen küçük düşürücü olaydan dolayı adeta kahrından ölmüştür. Karısının Celâleddin Mengübertî ile evlendiğini bir zamanlar vezirliğini yapan vekili Rebîbüddîn'den öğrendiği zaman, şaşkınlıkla; *"Hatunun rızasıyla mı oldu, yoksa mecbur mu ettiler?"* sorusunu yöneltmiştir. *"Hatun bunu cidden istiyordu. Bunu kaç kere istedi. Talak şahitlerine hil'atlar giydirildi, onları nimete garketti."* cevabını alınca felç geçirerek vefat etmiştir³⁷. Söz konusu evlilikten dolayı Özbek b. Pehlivan'ın ölümü İldenizogullarının tarih sahnesinden silinmesine neden olmuştur.

Talak şahitlerine hil'atlar giydirilmesi olayın çok masum bir gelişme olmadığını göstermektedir. Diğer yandan Celâleddin Mengübertî, karısının refakatine Hâdimân-ı Hass Taceddin Kılıç ve Bedreddin Hilâl isimindeki memurları ve bir Hârizm birliği vererek Hoy'a göndermiştir.³⁸ İbnü'l-Esîr'e (ö. 630/1233) göre de evlilik Tebriz'in ele geçirilmesinden bir müddet sonra Celâleddin Mengübertî'nin Hoy'a gitmesiyle gerçekleşmiştir.³⁹

Bu evliliğin uzun sürmediği ve Celâleddin Mengübertî'nin hanımını ihmal ettiği bilinmektedir. Bu nedenle Eyyûbilerin Ahlat emiri Hâcib Ali, Melike Mihr-i Cihan Hatun'un isteğiyle sürece dâhil olmuştur. Hatta Ahlat kuşatması ve Yassıçimen'e giden süreç bu evlilikle başlamıştır.⁴⁰

Nesevî, Celâleddin Mengübertî ile karısı Melike Mihr-i Cihan Hatun'un arasının bozulmasında doğrudan sorumlu kişiyi Vezir Şerefü'l-Mülk olarak göstermiştir. Yukarıda belirtildiği gibi Celâleddin Mengübertî, karısına Hoy, Selmas ve Rûmiye nahiyelerini mukataa vermiş ve buraların gelirlerinden vergi almayı düşünmüştü. Vezir Şerefü'l-Mülk derhal kendini temsil eden ve vergileri toplamakla yükümlü memur Baharzi'yi bölgeye gönderince aralarının bozulmasının temelleri atılmıştır. Baharzi, Melike Mihr-i Cihan Hatun'a tahakküm kurmak istemiş fakat sert bir mukabeleyle karşılaşmıştır. Bir türlü melikeyi ikna edip, istediğini yaptıramayan Baharzi, durumu sürekli Vezir Şerefü'l-Mülk'e bildirmiş ve o da bu meseleyi halletmenin yollarını aramıştır. Celâleddin Mengübertî'nin Irak'a gitmeye karar vermesi veziri hemen harekete geçirmiştir. Celâleddin Mengübertî'ye bir mektup göndererek, karısının Atabeglere meyilli olduğunu ve onları idareyi ele almaya teşvik ettiğini söylemiştir. Sonrasında ise Melike Mihr-i Cihan Hatun'a adam göndererek, kendisini isyana kalkışmakla suçlamıştır. Celâleddin Mengübertî, vezirinin komplosuna inanmış ve onu yaşanan krizi bastırmakla görevlendirerek, bölgeye gönderme kararı almıştır. Bu durum karşısında korku ve endişe duyan Melike Mihr-i Cihan Hatun, Hoy'dan uzaklaşarak Hazar Gölü kıyısında üç tarafı su ile çevrili sarp bir kayalıktaki Tala Kalesi'ne çekilmiştir.⁴¹

Hoy'a gelen Şerefü'l-Mülk ise burada melikenin kaldığı sarayı adeta işgal ederek, bütün mücevher ve değerli eşyaları hatta gözüne kestirdiği güzel kadınları dahi alarak, Melike Mihr-i Cihan

³⁵ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 358.

³⁶ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, 4/150; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 10/284; Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 356.

³⁷ Nesevî, *Celâleddin Hârizmşah*, 117; Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 359; Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 399; Aydoğmuşoğlu, *Tarihte Tebriz*, 60.

³⁸ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, 4/151; Taneri, *Harezşahlar*, 60; Gürbüz, *Hârizmşahlar*, 141.

³⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 10/284.

⁴⁰ Demirci, "Yassıçimen Savaşına Giden Süreçte Alâeddin Keykubad ile Celâleddin Harzemşah Arasındaki Diplomatik Münasebetler, Elçiler ve Mektuplar", 25-26.

⁴¹ Nesevî, *Celâleddin Hârizmşah*, 147-148.

Hatun'u korkutmak maksadıyla harekete geçmiştir. Melike, buna mukabil Şerif Sadüddin el-Alevî aracılığıyla vezire bir mektup göndererek kendisine hayırlı ve şanına layık davranılmasını istemiş ve bir Selçuklu melikesi olduğunu hatırlatmıştır. Bu istek, Şerefü'l-Mülk'ü daha da cesaretlendirmiş ve suçlamaları teyit maksadıyla kullanmıştır. Mektup ve ricaların işe yaramadığını anlayan Melike Mihr-i Cihan Hatun, kendisinin ancak kocası Celâleddin Mengübertî'nin yanına gidip onun hükmüne razı olacağını belirtmiş ve geçip gitmesine müsaade edilmesini istemiştir. Fakat durumun kendi uhdesi altında olduğunu belirten Şerefü'l-Mülk bu isteklere müsaade göstermemiştir. Daha da ileri giden Şerefü'l-Mülk, Taceddin Sahib b. el-Hasan'ı melikeyi korkutması için elçi göndermiştir. Bu elçi, geri dönerken melikenin bütün hayvanlarını sürerek Şerefü'l-Mülk'e getirmiş ve bu teşebbüsüyle melikeyi maddi bir zorluğa sokmayı amaçlamıştır. Bu olay neticesinde Melike Mihr-i Cihan Hatun tüm ümidini yitirmiş teslim olmaktan başka çare kalmadığını anlamıştır.⁴²

Ümidi günden güne tükenen, kocasına dahi ulaşip bir çözüm bulmaktan aciz bırakılan Melike Mihr-i Cihan Hatun, Eyyûbî Hükümdarı Melik Eşref'in Ahlat emiri olan Hâcib Hüsameddin Ali'ye bir mektup göndermiştir. Mektupta, etrafını saran düşman çemberinden kendisini gelip kurtarmasını, kaybolan hürriyetini yeniden iade etmesini istemiştir. Bunun karşılığında ise tüm kale ve şehirlerini ona bırakacağını bildirmiştir. Mektup üzerine Hâcib Hüsameddin Ali harekete geçmiş, Vezir Şerefü'l-Mülk ise bu esnada melikeyi kuşatmaya hazırlanmıştı. Vezir kısa bir müddet sonra Hâcib Hüsameddin Ali'nin Suriye askerlerini toplayarak Sekmanabad'a kadar geldiğini öğrenmiştir. Yanında yardımcı birliklerinin ve beylerin olmadığını fark eden Şerefü'l-Mülk, kuşatmayı kaldırarak Tebriz'e dönmek zorunda kalmıştır. Tala Kalesi önlerine kadar hiçbir mukavemetle karşılaşmadan gelen Hâcib Hüsameddin Ali, kaleyi teslim alarak melikeyi beraberinde Ahlat'a götürmüştür.⁴³

Şerefü'l-Mülk melikeyi elinden kaçırdığına çok kızmış ve bu kızgınlıkla Erran'a giderek, buradaki Türkmenlere ait koyunların vergilerinin verilmesini istemiştir. Hârizmli Sirac isimindeki bir memurunu vergilerin toplanması için görevlendirmiş; bu şahıs etrafındaki kimselerin etkisiyle halka vergi konusunda baskı kurduğundan dolayı Türkmenlerin tepkisiyle karşılaşmıştır.⁴⁴

Bir müddet sonra Hoy'a gelen Celâleddin Mengübertî, Şerefü'l-Mülk'ün burada gerçekleştirdiği menfi olayları öğrenmiş, eşi Melike Mah-i Cihan Hatun'a yapılan haksızlığı, saygısızlığı ve onun masumiyetini anlamıştı. Hatta Tebriz'e döndüğünde eşinin kederli bir ruh halinde bulunduğunu duymuştu.⁴⁵

Vezir Şerefü'l-Mülk, Yassıçimen yenilgisinden sonra Celâleddin Mengübertî'ye ihanet etmiş ve I. Alaeddin Keykubad ile Melik Eşref'e mektuplar yazarak onların Azerbaycan'ı kendisine vermeleri halinde tâbiyetlerini kabul edeceğini belirtmiş ve daha da ileri giderek Türkmen beylerinden Hüsameddin Kılıçaslan'a sultanın haremının kendisi için saklanması isteyen bir mektup göndermiştir. Bu olayları öğrenen Celâleddin Mengübertî, karısı Melike Mah-i Cihan Hatun'la arasının bozulmasında rol oynayan veziri Şerefü'l-Mülk'ü öldürtmüştür.⁴⁶ Muhtemelen vezirinin bu davranışından sonra hanımının bir suçu olmadığını ve masumiyetini bir kez daha anlamıştır.

Sultan Tuğrul'un kızının akıbetini Eyyûbî tarihçisi İbn Vâsıl (ö. 697/1298), Ahlat kuşatmasını anlatırken belirtmiştir. Buna göre kuşatma esnasında şehirde bulunan Melike Mah-i Cihan Hatun kuşatma sürerken ölmüştür.⁴⁷ Böylece Celâleddin Mengübertî'nin yaptığı en önemli evlilik, sultanın ve devlet adamlarının menfi davranışları neticesinde Hârizmşahlar Devleti'ne siyasi bir katkıya dönüşmemiştir.

⁴² Nesevî, *Celâleddin Hârizmşah*, 148; Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 2/75.

⁴³ Nesevî, *Celâleddin Hârizmşah*, 148-149; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 10/323; Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 2/75. Ayrıca bk. Ebü'l Fezail Muhammed b. Ali İbn Nazîf el-Hamevî, *et-Târîhu'l-Manşûri: Telhîşü'l-Keşf ve'l-beyân fi havâdisi'z-zamân*, thk. Ebü'l-İd Dûdû (Dimaşk: Matbaatü'l-Hicâz, 1981), 161.

⁴⁴ Nesevî, *Celâleddin Hârizmşah*, 153.

⁴⁵ Nesevî, *Celâleddin Hârizmşah*, 164.

⁴⁶ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 2/96; Taneri, *Harezşahlar*, 63-64.

⁴⁷ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, 4/297.

7. Şehzade Hamuş'un Karısıyla Evlilik

Celâleddin Mengübertî, Şehzade Hamuş'un karısıyla da evlenmek istemiştir. Fakat bu hususta Nesevî dışındaki müellifler ilgilenmemişlerdir. Konuyla ilgili en önemli bilgileri veren Nesevî ise detaylı bilgiler vermekten adeta kaçınmıştır. Muhtemelen Şerefü'l-Mülk'ün faaliyetlerine ve Celâleddin Mengübertî'nin veziri hakkında yaşadığı hayal kırıklığına yoğunlaşması söz konusu evliliğe ilgi göstermemesine sebep olmuştur. Yine de olayların detayları içerisinde böyle bir evliliğin yapılma ihtimalini kuvvetlendiren ifadeler yer almaktadır. Nesevî'nin bu hususta verdiği malumatlar şunlardır:

*Şerefü'l-Mülk Derdez kumandanı hakkında tatlı davrandı ve kendisini teslim aldı. Sonra Revandez'i atlı ve yaya ile muhasara ettirdi. Muhasara uzamakta iken buranın muhafızı olan Şehzade Hamuş'un karısı Prenses, Şerefü'l-Mülk'e kendisini almasını ve merasimin icrasında kalenin teslim edileceğini bildirdi. Şerefü'l-Mülk bunu kabul etmiş, Prenses ile aralarında birçok muharebe cereyan etmişti. Tam iş yoluna gireceği bir sırada Sultan çıkageldi. Prensesi kendisi istedi, Şerefü'l-Mülk'ün umudu boşa gitti.*⁴⁸

Daha sonra Melike, Revandez ihtiyarları tarafından Celâleddin Mengübertî'nin yanına getirilmiştir ve sultan zifafa girmiştir.⁴⁹ Bu kısa bilginin neticesinde böyle bir evliliğin kesin bir şekilde gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

8. Eyyûbî Prensesi ile Evliliği

Celâleddin Mengübertî, 621/1224 senesinde Bağdat seferinden dönerken Ahlat'a uğramış, yanında zevcelerinden biri olmadığından dolayı kendisine denk bir hanımın gönderilmesini istemişti. Bu isteği Siraceddin Mahfuz ismindeki bir köleyle talep etmişti. Kale kumandanı, Siraceddin Mahfuz'a “*Burada Sultana layık karımdan başka kadın yoktur.*” haberini göndermiştir⁵⁰. Nesevî, Eyyûbî meliklerinden Şehabeddin Süleyman Şah'ın kız kardeşi olan bu melikenin evliliğine dair olayı anlatırken Celâleddin Mengübertî'nin kişiliğiyle ilgili önemli bir hususu dile getirmekten kaçınmamıştır:

*Sultan pek kadıncıydı, bunun için perhiz bilmezdi. Bu sebeple kendisine böylece takdim olunan kadını o gece aldı. Kadını şehirde bıraktı, kendisi yola çıktı, aradan çok zaman geçmeden bir uşak vasıtasıyla gönderdiği haberde o geceden gebe kaldığını bildirdi. Bunun üzerine sultan kadını yanına getirtti, orada Kıymar Şah'ı doğurdu. Üç yıl ömür süren bu çocuk zeki, sevimli ve latif idi; Ahlat hisarı önünde öldü. Bu çocukla sultanın kızının süt ninesi uğraşıyordu, Faris hükümdarının kızından şüphe etti, o zehir içirdi dedi. Doğrusunu Allah bilir.*⁵¹

Görüldüğü gibi bu evlilikten bir çocuk dünyaya gelmiş ve kısa bir ömür sürmüştür. Hatta müellif, çocuğun Atabeg Sa'd b. Zengi'nin kızı eliyle bir cinayete kurban gittiği imasında bulunmuştur. Cüveynî'ye göre ise olay daha farklı bir mecrada gerçekleşmiştir. 621/1224 yılında kışı geçirmek maksadıyla Tüster'e gitmeye niyetlenen Celâleddin Mengübertî'yi yolda Şehabeddin Süleyman Şah'la karşılaşmış ve kız kardeşini ona vererek hizmetine girmiştir.⁵² Böylece Eyyûbîlerle de sıhrî bir akrabalık kurulmuştur.

9. Melik Eşref'in Kızıyla Evliliği

Muahhar dönem kaynaklarından *Şerefname* müellifi ilginç bir evlilik hadisesine işaret etmektedir. Buna göre Eyyûbî Hâkimi Melik Eşref ile ittifak yapan Celâleddin Mengübertî, onun

⁴⁸ Nesevî, *Celâleddin Hârizmşah*, 151.

⁴⁹ Nesevî, *Celâleddin Hârizmşah*, 151.

⁵⁰ Nesevî, *Celâleddin Hârizmşah*, 178.

⁵¹ Nesevî, *Celâleddin Hârizmşah*, 179.

⁵² Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 356.

kızıyla evlenerek sıhrî bağlara dayalı bir ittifak kurmuştur. Yassıçimen Savaşı'ndan sonra gerçekleştiği anlaşılan hadisede Ahlat'a çekilen Celâleddin Mengübertî, Moğol birliklerinin Cormagon Noyan ve Süde/Sotay Bahadır komutasında yaklaştıklarını ve Tebriz'e indiklerini haber almıştı. Diğer yandan Moğol ordusu Arran'a kadar gelmişti. Yaklaşan tehlike karşısında Melik Eşref ile bir ittifak kurmak maksadıyla elçiler göndermiş, Ahlat'ı ele geçirdiğinde tutsak ettiği emirleri başta İzzeddin Aybek olmak üzere serbest bırakarak samimiyetini göstermek istemişti. Bu dostluk ve barış teşebbüsünü sağlamlaştırmak için Melik Eşref'in kızını isteyerek, onu nikahı altına almıştır.⁵³

Melik Eşref ile gerçekleşen ittifak sayesinde Celâleddin Mengübertî, yaklaşan Moğol tehlikesi karşısında tedbirleri almış ve bunun verdiği rahatlıkla Bitlis'e çekilerek vaktini eğlenceyle geçirmeye başlamıştı. Bu durum, Melik Eşref'in dikkatinden kaçmamış ve onu çeşitli şekillerde uyarmıştır. Uyarılara aldırış etmeyen Celâleddin Mengübertî, günün birinde İmas Bahadır ismindeki Moğol emirinin Bitlis'e kadar gelip kalenin kapısına dayandığında kaçmaktan başka bir seçeneğin kalmadığını anlayarak, Melik Eşref'in kızı olan karısına; *"Baban, içinde bulunduğumuz gafletten birkaç defa bizi uyardı ve samimi öğütlerini barışçı olarak bizden esirgemedi. Fakat biz kendisine kulak vermedik ve bütün söylediklerini, belli bir amaç, bir arzu için söylediğine yorumladık. Şimdi ise, sen konup göçmede ve bizimle birlikte yürümede bizimle beraber mi olursun, yoksa babanın yanında kalmayı mı tercih edersin?"* sorusunu yöneltmiştir.⁵⁴

Müellif bu soru karşısında Eyyübî Melikesi'nin Celâleddin Mengübertî'yle beraber gelmeyi tercih ettiğini ve hep birlikte kaçarak izlerini kaybettirdiklerini eklemiştir. Ayrıca bu olayın Celâleddin Mengübertî hakkında bilinen son olay olduğunu belirterek, artık bu tarihten sonra onun akıbetinin meçhule döndüğünü söylemiştir.⁵⁵

Olayın XVI. yüzyıl kroniğinde yer alması gerçekliği hususunda bazı şüpheleri de beraberinde getirmektedir. Fakat Celâleddin Mengübertî'nin diğer evliliklerinin seyri göz önüne alındığında siyasi evliliklere meyilli olduğu görülmektedir. Ayrıca onun Yassıçimen Savaşı'na giden süreçte ittifak içerisinde olduğu Eyyübî meliki, Kudüs sahibi Melikü'l-Muazzam İsâ'ydı. Bütün Şam beldelerini hakimiyetine almak isteyen Melikü'l-Muazzam İsâ (ö. 624/1227), 622/1225 yılında Celâleddin Mengübertî ile ittifakı seçerken; kardeşi Melik Eşref, I. Alâeddin Keykubad'la aynı cephede yer almıştı.⁵⁶ Eyyübî hanedanıyla eğer bir evlilik söz konusuysa; bu hatun, Melikü'l-Muazzam İsâ ile ilişkili olsa gerektir. Nitekim Melikü'l-Muazzam İsâ'nın kızlarından birini Celâleddin Mengübertî ile evlendirmeye karar verdiği bilinmektedir.⁵⁷ Melikü'l-Muazzam İsâ ile Melik Eşref arasında özellikle Hama'nın yağmalanmasından dolayı bir anlaşmazlık söz konusuydu. Melikü'l-Muazzam İsâ, diğer kardeşlerini Melik Eşref'e isyan etme hususunda kışkırtmaktaydı.⁵⁸ Dolayısıyla Celâleddin Mengübertî'nin desteğini alabilmenin en kolay yollarından birisi, diplomatik ilişkilerde ve özellikle kurulacak bir akrabalık bağında yatmaktaydı.

10. Gürcü Melikesi Tamta ile Evliliği Meselesi

Celâleddin Mengübertî, ilki 623/1226 senesinde olmak üzere iki defa Ahlat'ı kuşatmış,

⁵³ Şeref Han, *Şerefname*, çev. Mehmet Emin Bozarslan (İstanbul: Ant Yayınları, 1971), 1/428.

⁵⁴ Şeref Han, *Şerefname*, 1/429.

⁵⁵ Şeref Han, *Şerefname*, 1/429.

⁵⁶ Kemâlüddin İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb min târihi Haleb* (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), 471; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, 4/175; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 10/305; Önder Kaya, Selahaddin Sonrası Dönemde Anadolu'da Eyyûbiler (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007), 135; Yunus Emre Aydın, "Eyyûbiler ile Hârezmliler Arasındaki İttifaklar ve İşbirlikleri", *Harezmşahlar (Harezmşahlar ve Etrafındaki Dünya)*, ed. Oktay Bozan vd. (Bursa: Ekin Yayınları, 2024), 197-198; Mustafa Demirci, "Yassıçimen Savaşına Giden Süreçte Alâeddin Keykubad ile Celâleddin Harzemşah Arasındaki Diplomatik Münasebetler, Elçiler ve Mektuplar", 25.

⁵⁷ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, 2/67; Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, 150.

⁵⁸ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 2/521.

627/1230 yılındaki son kuşatmasında şehri tamamen ele geçirmeyi başarmıştı. Sultan, uzun bir kuşatmadan sonra Eyyûbîlerin Cezire bölgesindeki en büyük müstahkemi⁵⁹ Ahlat'a girdiğinde, kaynaklar tarafından hoş karşılanmayan bir teşebbüste bulunmuştur. Şehrin üç gün boyunca yağmalanmasına göz yummuş, Melik Eşref'in sarayına yerleşmiş ve onun nikahlı karısı olan Melike Tamta ile geceyi birlikte geçirmiştir.⁶⁰ Cüveynî bu hadiseyi yine eleştirmiş ve “*uzak görüşlü, akıllı kimseler için bu olaylardan alınacak dersler vardır. Sultan, birinin karısıyla yatınca, başka biri de Sultan'ın karısıyla yattı. Aynı şey Melik Eşref'in de başına geldi.*” demiştir.⁶¹ Muhtemelen Melik Eşref'in Yassıçimen Savaşı'nda I. Alâeddin Keykubad'a desteği, namus meselesine dönüşmüş olan olayların bir sonucuydu. Celâleddin Mengübertî ise Selçuklu Melikesi Mah-i Cihan Hatun'un Ahlat Emiri Hâcib Hüsameddin Ali tarafından Şam'a götürülmesini içine sindirememiş ve Melik Eşref'ten bu şekilde intikam almıştır. Bu nedenle Cüveynî, “*aynı şey Melik Eşref'in de başına geldi.*” ifadesini kullanmıştır. Nitekim bazı modern araştırmacılara göre, Melik Eşref'in Melike Mah-i Cihan Hatun ile evlenmiş olma ihtimali bulunmaktadır.⁶² Kazvinî, bu hususta açık bir ifadeyle sultanın karısı Melike Mah-i Cihan Hatun'un Melik Eşref tarafından kaçırılarak eş yapılmasına mukabil onun karısı Melike Tamta'yı kendisine cariye yaptığını yazmıştır.⁶³ Fakat onun Gürcü prensesi ile nikah kıydığına dair net bir ifade kullanmak mümkün değildir. Olayın bir intikam duygusunun bastırılmasından ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

Melike Tamta'nın Yassıçimen Savaşı'na giden süreçteki durumu, Celâleddin Mengübertî ile olan münasebetine açıklık getirmektedir. Çünkü bu savaşta Türkiye Selçukluları ve Eyyûbîler ittifakı karşısında ağır bir yenilgi alan Celâleddin Mengübertî, bir daha toparlanamamış ve adeta Moğollarla baş başa kalmıştır. İşte bu süreçte kendisiyle zorunlu bir birliktelik yaşadığı anlaşılan Melike Tamta, Azerbaycan civarında kaçmayı başararak kardeşi Avag'ın yanına gitmiştir. Melike Tamta hakkında bir monografi hazırlayan A. B. Ercan, onun tekrar Melik Eşref'le bir araya gelip, kocasının öldüğü 634/1237 yılına kadar Şam'da birlikte yaşadıklarını ihtimal dahilinde görmüştür.⁶⁴ Diğer yandan Cüveynî, Celâleddin Mengübertî'nin Melik Eşref'in nikahlı karısı Tamta ile bir gece geçirdiğini ifade ederken, ilerleyen sayfalarda Yassıçimen'den sonra Ahlat'a gelen aynı Celâleddin Mengübertî'nin bu defa Melik Eşref'in nikahlısı olan eşinin namusunu koruduğunu yazmaktadır.⁶⁵ Kaynaktaki tutarsızlığın tam sebebi anlaşılamamakla birlikte, karışıklığın konuyla ilgili iki farklı rivayetin kayda geçirilmesinden kaynaklandığı açıktır.

Tüm bunlar göz önüne alındığında Celâleddin Mengübertî'nin bir evlilik akdinden ziyade intikam duygularını yatıştıracak bir teşebbüs gerçekleştirdiği sonucuna varmak mümkündür. Nitekim aşağıdaki paragrafta temas edileceği üzere Melik Eşref'in I. Alâeddin Keykubad ile ortak hareket etmesi olayın bir namus meselesine dönüştüğünü de açıkça göstermektedir.

Diğer yandan Yassıçimen Savaşı'nda Selçuklu-Eyyûbî ittifakının kurulmasında, Melike Tamta ile ilişkilendirilen olayın doğrudan etkili bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Nitekim Celâleddin Mengübertî ile gerçekleştirilen diplomatik ilişkilerin bir sonuç vermemesi⁶⁶ üzerine, Selçuklu elçileri

⁵⁹ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, 4/294-295; Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, 25. Ayrıca bk. Mustafa Kılıç, *Halep Eyyûbîleri el-Melikü'n-Nâsir II. Salahaddin Yûsuf Devrinde Eyyûbîler Devleti* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), 40-42.

⁶⁰ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 400. Ayrıca bk. Ebû'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Târihu muhtaşari'd-düvel*, thk. Antûn Sâlihânî el-Yesûî (Beyrût: Dârü's-Şark, 1996), 245.

⁶¹ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 373.

⁶² Beyani, *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, 12; Ayşe Beyza Ercan, “Türk-Moğol Tarihinin Merkezinde Bir Kadın: Tamta Mhargrdzeli”, *XIX. Türk Tarih Kongresi Bildiriler Kitabı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2023), 2/156.

⁶³ Kazvinî, *Târih-i Güzide*, 400; Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, 173.

⁶⁴ Ercan, “Türk-Moğol Tarihinin Merkezinde Bir Kadın: Tamta Mhargrdzeli”, 158.

⁶⁵ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 377.

⁶⁶ Demirci, “Yassıçimen Savaşına Giden Süreçte Alâeddin Keykubad ile Celâleddin Harzemşah Arasındaki Diplomatik Münasebetler, Elçiler ve Mektuplar”, 25-25.

Melik Kâmil ile Melik Eşref'in yanına giderek durumun vahametini anlatmışlardır. Selçuklu elçisi Kemâleddin Kâmyâr, isteksiz davranan emirlere kız kardeşleri olan I. Alâeddin Keykubad'ın eşi Melikü'l-Adiliye'yi ima ederek; “eğer bu yardım çağrısına uymazsanız, yarın Allah korusun, bir tehlike meydana gelir. Sultan'ın haremının namahrem ellere düştüğünü görürseniz, o zaman pişmanlık duymanız ve hamiyet duygularınızın kabarması bir işe yaramaz.” uyarısında bulunmuştur.⁶⁷ Bu uyarı, Ahlat'ın zaptından sonra Celâleddin Mengübertî'nin Melike Tamta'ya karşı tavrını hatırlatmakta, onun böyle huylara sahip olduğunu açıkça izhar etmektedir.

11. Gürcü Hatun (Tamarra) ile Evlilik İsteği

Anonim Selçuknâme'nin meçhul müellifi, Celâleddin Mengübertî'nin Gürcistan seferine gittiği esnada, Gürcü Kralı İvan tarafından sulh teklifiyle birlikte kızı Tamara'yı da ona vermek üzere elçi gönderdiğini hatta kardeşi Gıyaseddin Pirşah'ın “o bana gerekir.” diyerek emirlerden kızın kendisiyle evlendirilmesi gerektiği imasında bulunduğunu ve emirlerin bunu edebe aykırılıktan reddettiklerini kaydetmiştir. Hatta haksızlığa uğradığını düşünen Gıyaseddin Pirşah, devlet erkanına küserek Barak Hâcib'in yanına gitme kararı almıştır.⁶⁸

Celâleddin Mengübertî ile Tamara'nın arasında bir evliliğin gerçekleşme ihtimali olmakla birlikte ismi geçen Gürcü prensesinin Melik Eşref'in karısı Tamta olduğunu söylemek daha makul görünmektedir. Müellifin olayları ve isimleri karıştırdığı anlaşılmaktadır. Çünkü Nesevî de Gürcü seferini anlatırken Behram Kalesi'nin ele geçirilmesi esnasında Tamta isimli bir kızdan bahsetmiştir fakat aralarında gerçekleşen evlilik münasebetine dair herhangi bir bilgi vermemiştir.⁶⁹

12. Hârizmşah Melikesi Han Sultan'ın Moğollarla Evlilik Münasebetine Teşviki

Ahlat'ın 624/1227 yılındaki ilk kuşatması esnasında Celâleddin Mengübertî'ye kız kardeşi ve Altın Orda Hükümdarı Cuci'nin eşi olan Han Sultan'dan gönderilen bir elçi vasıtasıyla ulaştırılan mektup, muhtemel bir evlilik münasebetiyle Cengiz Han ile sıhrî akrabalık kurulması gerektiğini ima etmekteydi. Han Sultan, Cengiz Han'la yapılan savaşlar esnasında Terken Hatun'la beraber esir edilen hanımlar arasındaydı.⁷⁰ Anlaşılan Hârizmşah-Moğol barışını tesis etmeye çalışan Han Sultan, Moğollardaki nüfuzu sayesinde iki hükümdarı uzlaştırma çabası içerisine girmişti. Bu nedenle kardeşi Celâleddin Mengübertî'ye sürekli Moğollarla ilgili bilgiler göndermeyi ihmal etmemişti. Ahlat kuşatması sırasında gönderdiği elçi ile şu teklifte ve uyarıda bulunmuştu:

*Hakan senin cesaretinden, yüceliğinden ve memleketinin genişliğinden haberdar olup seninle sıhriyet kurmak, barış yapmak niyetindedir. Bunun şartı şudur: ülke Ceyhun sınırından bölünecek; bu kısım senin, nehrin o tarafı ise onun olacak. Şimdi eğer, Tatarlar ile başa çıkabileceğini, onları cezalandırabileceğini düşünüyorsan, ne istersen yap. Eğer öyle değilse düşmanın bu istekli ve müspet zamanını ganimet say.*⁷¹

Tüm çabasına rağmen Han Sultan'ın teklifi dikkate alınmamış, Ahlat'ı ele geçirmenin verdiği cesaret Celâleddin Mengübertî'yi yaklaşan Moğol tehlikesine karşı tedbirli davranmaktan uzaklaştırmıştır. Ayrıca Cengiz Han'ın aynı yıl içerisinde ölmesi teşebbüsü akim bırakmıştır.

Sonuç

Celâleddin Mengübertî, kısa vadede en önemli ve olumlu etkilerini gördüğü evliliklerini

⁶⁷ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, 382-383.

⁶⁸ *Târîh-i Âl-i Selçuk Anonim Selçuknâme*, çev. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner (Ankara: Atıf Yayınları, 2014), 34.

⁶⁹ Nesevî, *Celâleddin Hârizmşah*, 171-172.

⁷⁰ Han Sultan hakkında detaylı bir monografi ve diğer önemli bir çalışma için bk. Kerra Altuğ Kaya, “Hârezmşâh Devleti'nde Hükümdar Ailesinden Bir Kadın: Han Sultan”, *Harezmsahlâr (Devleti Din-Dil-Kültür)*, ed. Oktay Bozan vd. (Bursa: Ekin Yayınları, 2024), 349-365; Çetin Kaya, “Çuci Han'ın Tespit Edilen Evlilikleri ve Bu Evliliklerinden Doğan Çocukları”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/1 (2025), 166-177.

⁷¹ Nesevî, *Celâleddin Hârizmşah*, 177; Beyani, *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, 24.

Celâleddin Mengübertî'nin Evlilikleri ve Siyasi Kariyerine Etkileri

Hindistan'dayken yapmıştır. Müspet bir siyasi sonuç alınan üç evliliğinin Hindistan'da bulunduğu esnada gerçekleştiği görülmektedir. Bu evlilikler, bölgede bir ittifakın kurulmasına imkân sağlamış fakat Celâleddin Mengübertî'nin arkasından gelen Moğolların uyandırdığı endişe, sıhrî akrabalık kurduğu yerel idareciler tarafından yalnız bırakılmasıyla sonuçlanmıştır. Aleyhine gelişen olaylara rağmen bu evliliklerinin başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Hindistan'a gelen Celâleddin Mengübertî, Cengiz Han karşısında aldığı büyük mağlubiyetten sonra, tazelenmiş bir imajla ailesini yeniden kurmayı amaçlayarak, bölgenin güçlü idarecileriyle akrabalık bağı tesisi maksadıyla siyasi evlilikler yapmak istemiştir.

Hindistan'dan dönmek zorunda kalan Celâleddin Mengübertî'nin kısa hayatı içerisinde yapmış olduğu evliliklerde, diplomatik kaygılar ve siyasi destek alabilme ihtimali gözlemlenmiştir. Fakat Hârizmşahların son sultanının yaptığı evlilikler ve evlilik teşebbüsleri, siyasi evliliklerden beklenen neticelerin aksine devletin içine düştüğü siyasi kaos ve çıkmazlara yeni meseleler eklemiştir. Özellikle Yassıçimen Savaşı'nın evlilikler ve intikamların gölgesinde gerçekleşmesi, Moğollara karşı tek direnç noktasını oluşturan Hârizmlilerin dağılmasını beraberinde getirmiştir. Selçuklu hanımı olan Melike Mah-ı Cihan Hatun ile evliliğinin bozulması, Ahlat'ın kuşatılması ve burada Melike Tamta'ya yönelik olumsuz tutumu, Celâleddin Mengübertî'nin yalnız kalmasını ve büyük bir yenilgiyle devletini adeta teslim etmesiyle sonuçlanmıştır. Hindistan'dan döndükten sonraki birkaç yıl içerisinde yaptığı evlilikler itimadını sağlayacağı yerde, çevre devletlerin sultanlarının tepkisini çekerek ona karşı duyulan güvenin yitirilmesini tetiklemiştir. Dolayısıyla Moğolların Anadolu'yu işgaline ve Türkiye Selçuklularının hatta Abbâsî Halifeliğinin yıkılışına giden sürecin başlangıcında Celâleddin Mengübertî'nin evlilikleri önemli bir rol oynamaktadır.

Author Contributions / Yazarların Katkısı:	Author / Yazar 1
Conceptualization (CRediT 1) / Araştırmanın Tasarımı	%100
Data Curation (CRediT 2) / Veri Toplanması /	%100
Investigation - Analysis - Validation (CRediT 3-4-6-11) / Araştırma - Veri Analizi- Doğrulama	%100
Writing (CRediT 12-13) / Makalenin Yazımı	%100
Writing – Review & Editing (CRediT 14) / Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi	%100

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

KAYNAKÇA

- Abû'l-Farac, (Gregory (Bar Hebraeus). *Abû'l-Farac Tarihi*. çev. Ömer Rıza Doğrul. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Aksarayî, Kerimüddin Mahmud-i. *Müsâmeretü'l-Ahbâr*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Altuğ Kaya, Kerra. "Hârezmşâh Devleti'nde Hükümdar Ailesinden Bir Kadın: Han Sultan". *Harezmsahlar (Devleti Din-Dil-Kültür)*. ed. Oktay Bozan vd. 349-365. Bursa: Ekin Yayınları, 2024.
- Ayan, Ergin. "Harezmsahlar Hânedânının Evlilikleri". *Karadeniz* 32 (2016), 13-36. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.279633>
- Aydın, Yunus Emre. "Eyyübîler ile Hârezmliler Arasındaki İttifaklar ve İşbirlikleri". *Harezmsahlar (Harezmsahlar ve Etrafındaki Dünya)*. ed. Oktay Bozan vd. 195-214. Bursa: Ekin Yayınları, 2024.
- Aydoğmuşoğlu, Cihat. *Tarihte Tebriz*. Ankara: Berikan Yayınları, 2011.
- Barthold, V. V. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*. çev. Hakkı Dursun Yıldız. İstanbul: Kronik Yayınları, 2019.
- Beyani, Şirin. *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*. çev. Mustafa Uyar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.
- Bîrûnî, Ebû Reyhân Muhammed b. Ahmed. *el-Âsârü'l-bâkıye mine'l-kurûni'l-hâliye*. Kâhire: Mektebetü's-Sekâfetu'd-Dîniyye, 2008.
- Burgu, Abdullah. "Bilim ve Siyaset Arasında Celâleddin Hârizmşâh'ın Kâdıları". *Harezmsahlar (Devleti Din-Dil-Kültür)*. ed. Oktay Bozan vd. 313-330. Bursa: Ekin Yayınları, 2024.
- Burgu, Abdullah. "Celâleddin Mengübertî Zamanında Hârizmşahların İdari ve Mali Gerileyişi". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 61 (2024), 69-85.
- Cûzeânî, Minhâc-i Sirâc. *Tabakât-ı Nâsirî*. çev. Erkan Göksu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.
- Cüveynî, Alaaddin Ata Melik. *Tarih-i Cihan Güşa*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Çelikbilek, Abdul Metin. *Çingiz'in Moğolları Büyük Moğol Ulusu'nun Teşekkülü*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2025.
- Delibalta, Yavuz. "İndus Nehri Muharebesi (24 Kasım 1221)". *Harezmden Meyyafarikin'e Celâleddin Mengübertî*. ed. Oktay Bozan vd. 19-38. Bursa: Ekin Yayınları, 2024.
- Demir, Mahmut. *II. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi (1237-1246)*. Antalya: Antalya Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Demirci, Mustafa. "Yassıçemen Savaşına Giden Süreçte Alâeddin Keykubad ile Celâleddin Harzemşâh Arasındaki Diplomatik Münasebetler, Elçiler ve Mektuplar". *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 7 (2022), 18-36. <https://doi.org/10.47702/sema.2022.21>
- Devâdârî, Ebû Bekr b. Abdillâh b. Aybek. *Kenzü'd-dürrer ve câmi'u'l-gurer*. 9 Cilt. thk. Saïd Abdülfettâh Aşûr. Freiburg-Kâhire: İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1972.
- Ebulgazi Bahadır Han. *Şecere-yi Türk Türk'ün Soyağacı (Metin-Çeviri-Tıpkıbasım)*. haz. Zühal Ölmez. Ankara: Bilgesu Yayınları, 2021.
- Ebû'l-Ferec, İbnü'l-İbrî. *Târihu muhtaşari'd-düvel*. thk. Antûn Sâlihânî el-Yesûî. Beyrût: Dârü's-Şark, 1996.
- Ercan, Ayşe Beyza. "Türk-Moğol Tarihinin Merkezinde Bir Kadın: Tamta Mhargrdzeli". XIX. Türk Tarih Kongresi Bildiriler Kitabı. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2024, 143-166. Doi.10.37879/9789751756435.2023.6
- Farooqi, Naimur Rahman. "Delhi Sultanlığı". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 9/130-132. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Gürbüz, Meryem. *Hârizmşahlar Devlet-Ekonomi-Kültür*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2014.
- Grousset, René. *Stepler İmparatorluğu Attilâ, Cengiz Han, Timur*. çev. Halil İnalçık. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022.
- İbn Bibi, el-Hüseyn b. Muhammed b. Ali el-Ca'feri er-Rugadi. *el-Evâmîrü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.
- İbn Nazîf, Ebû'l-Fezail Muhammed b. Ali el-Hamevî. *et-Târihu'l-Manşûrî: Telhîşü'l-Keşf ve'l-beyân fî havâdisi'z-zamân*. thk. Ebû'l-İd Dûdû. Dimaşk: Matbaatü'l-Hicâz, 1981.
- İbn Vâsıl, Cemâlüddîn Muhammed b. Sâlim b. Nasrillâh b. Sâlim. *Müferricü'l-kürüb fî aḥbâri Benî Eyyûb*, thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl-Haseneyn Muhammed Rebî. 5 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Kütüb ve'l-vesâikü'l-kavmiyye, 1987.
- İbnü'l-Adîm, Kemâlüddîn. *Zübdetü'l-haleb min târihi Haleb*. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992.
- İbnü'l-Esir. *el-Kâmil fî't-Tarih*. 10 Cilt, çev. Komisyon. İstanbul: Bahar Yayınları, 2008.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Harezmsahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984.
- Kaya, Çetin. *Çağatay Hanlığı – Büyük Moğol Kağanlığı Arasındaki Siyasi İlişkiler (Başlangıçtan 1320 Yılına Kadar)*. İstanbul: Post Yayınları, 2023.
- Kaya, Çetin. "Harezmsahlar Tarihinde Han Melik'in Yeri ve Önemi". *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 6/11 (2024), 67-76. <https://doi.org/10.53718/gttad.1392889>
- Kaya, Çetin. "Çuci Han'ın Tespit Edilen Evlilikleri ve Bu Evliliklerinden Doğan Çocukları". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24/1 (2025), 166-177. <https://doi.org/10.21547/jss.1499257>

Celâleddin Mengübertî'nin Evlilikleri ve Siyasi Kariyerine Etkileri

- Kaya, Önder. *Selahaddin Sonrası Dönemde Anadolu'da Eyyübiler*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2007.
- Kazvinî, Hamdullah Müstevfî-yî. *Târih-i Güzide*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.
- Kılıç, Mustafa. *Halep Eyyübîleri el-Melikü'n-Nâsır II. Salahaddin Yûsuf Devrinde Eyyübîler Devleti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.
- Merçil, Erdoğan. *Fars Atabegleri Salgurlular*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1975.
- Moğolların Gizli Tarihçesi (Moğolların Kırmızı Kitabı). çev. Mehmet Levent Kaya. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2011.
- Nesevî, Muhammed b. Ahmed. *Celâleddin Hârizmşah Biyografisi*. çev. Necip Asım. haz. Mustafa Demirci. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021.
- Özbayraktar, Aykut. "Erken İslâmî Dönemde (93-205/712-821) Hârezm'de Yerel Yönetim". *Harezmşahlar (Harezmşahlar ve Etrafındaki Dünya)*. ed. Oktay Bozan vd. 15-30. Bursa: Ekin Yayınları, 2024.
- Roux, Jean Paul. *Moğol İmparatorluğu Tarihi*. çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2001.
- Spuler, Bertold. *İran Moğolları Siyaset İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*. çev. Cemal Köprülü. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Şebânkârî, Muhammed b. Ali b. Muhammed-i. *Mecma'ul-Ensâb*. çev. Fahri Unan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021.
- Şeref Han. *Şerefname*. 2 Cilt. çev. Mehmet Emin Bozarslan. İstanbul: Ant Yayınları, 1971.
- Taneri, Aydın. "Celâleddin Hârizmşah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/248-250. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Taneri, Aydın. *Harezmşahlar. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/228-231. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Taşgılı, Ahmet. "Kutluğhanlılar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/492-494. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Târih-i Âl-i Selçuk Anonim Selçuknâme. çev. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner. Ankara: Atıf Yayınları, 2014.
- Togan, A. Zeki Velidi. *Umumi Türk Tarihine Giriş En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018.
- Turan, Osman. *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016.
- Yinanç, Mükrimin Halil. *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*. 2 Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2024.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. 23 Cilt. thk ve nşr. Şuayb el-Arnaût. Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 1985.